

ГДР

„WEIMARER BEITRÄGE“, кн. 12/1975; 2/1976

Последната книжка за 1975 г. предлага студии от Ерна Хекел и Дитер Уле върху „Културполитически тенденции в ГФР“, от Георг Венцел — „Взаимодействието между историческо развитие и литературен процес“, от Франк Вагнер — „Литература на изгнанието — антифашистка литература“, както и очерка на Хорст Налевски за „Райнер Мария Рилке (1875—1926). Връзка и дистанция“, посветен на 100-годишнината от рождението на поета. Като разкрива въздействието на Рилке върху големите немски поети Й. Бехер, Луис Фюрнберг и Георг Маурер, авторът доказва неговото значение за литературата на ХХв. Независимо от това, че четвърт век след неговата смърт славата му непрекъснато е растяла, забелязва се известна празнина в рецепцията на поетическото му творчество, която авторът си поставя за задача да осветли и преодолее. Буржоазното съзнание, разтърсено от катастрофите на двете световни войни, поддало се на разнovidностите на ирационализма, в даден момент се стреми към осмисляне и одухотворяване на битието съобразно с естетико-религиозни норми и внушения. Делото на Рилке е било използвано за това. Както славата, така и неразбирането му са произлезли, отбелязва авторът, оттам. Погрешната интерпретация се изгражда на основата на многозначност, мистификация, пагубно съчинителство, легенди около личността на поета и действителни наценки на агностицизъм, на konsekventен скептицизъм, на ирационализъм. Според Налевски необходимо е да се разграничи култът от творчеството, да се подхожда внимателно и критично към всяко изкушение, което ни предлага това дело; да не се търси в неговото лице някакъв пророк или месия, нито висшият естет, макар че Рилке сам нярядко е допринасял за стилизиране на образа му.

Авторът подчертава, че в много отношения Рилке е антипод на нашите разбирания за смисъл, форма и функция на изкуството. Къснобуржоазното гледище за изкуството е канонизирало някои основни начала на естетическата му мисъл — например за

решаващата роля на неосъзнатото в творческия процес, за дистанцирането на всяко изкуство от времето и актуалните му проблеми, за липсата на връзка между творческа мисъл и исторически процес, за пълната некомпетентност на твореца по отношението социалните проблеми, за специфичната за Рилке примиреност спрямо действителността, преклонение пред това, което съществува.

Така обрисован, образът на Рилке е бил причина десетилетия наред марксистеската литературна наука и критика да се противопоставят остро, особено в началото, на творческата му същност. Едва в средата на 60-те години се прави опит за по-обективна интерпретация на делото на Рилке, изтъква се значението му за творческото развитие на редица големи писатели-антифашисти. Авторът подчертава, че възхищението, признанието, продуктивното дискутиране с поезията на Рилке е свързано с имената на Бехер, Фюрнберг, Маурер, а също с Фюман и Хермлин, при това не епизодично, а продължаващо и подновено и в зрелия им период. Всичко това сочи за неоправдано разномислие и създаване на различни представи за Рилке.

Проследява се влиянието на Рилке върху Бехер. В 1916 г., година на творческо крушение и продължаваща криза, Рилке признава таланта на Бехер, но се дистанцира от него — той му се струва особен, чужд: „Бехер е блуждаеща светлина в безпочвено пространство... той е ридещата съдба.“ След три десетилетия дивният на Бехер разкрива съпричастие то му с делото и личността на Рилке. И все пак той противопоставя на „свърхнежността“ на Рилке, схваната от него като изтънченост, застрашаваща човечеството, своя идеал — уравновесения човек. Преди избухването на войната и емиграцията Бехер в поредица от двадесет и пет неримувани сонета, озаглавени „Дървената къща“, е дал израз на отшението си към света и е определил по нов начин ролята и мястото на твореца в него. Това произведение, отбелязва Х. Налевски, е в същност едно неприяко разяснение с Рилке. Достигнал с този цикъл връх в творчеството си, Бехер включва отново изчезналите при Рилке истории на стиха. След завръщането си в родината той пак се прообщава към Рилке, конкретизира

жалбата от „Сонетът за Орфей“, фиксира във времето, отбелязало началото на новия исторически период. Належки обръща внимание, че при основни мотиви от „Дуинезки елегии“ се натъкваме почти на асимилация от страна на Бехер, видно и от дневника му.

Сродяване с поезията на Рилке е характерно и за Луис Фюриберг. Възприемането, приобщаването му към Рилке е многостранно — в рими, образи, мотиви, цитати. Ето какво е казал Фюриберг за него: „Онова, което го потиска и зашеметява от началото на творчеството му, е страшното противоречие между красотата, която съществува в света, и света, който е така неблагоприятен към нея.“ Фюриберг, подчертава авторът, е искал да постави Рилке в нови социални координати, така би могло да се стигне и до ново тълкуване на поета. Обаче Фюриберг е установил критична дистанция спрямо неговите „Дуинезки елегии“ — плод на продължително отчаяние, неразрешими противоречия, жалба и мъка.

Свнимателен и критичен анализ на причинни връзки и взаимодействия в световната лирика Георг Маурер, представител на нова, социалистическа Германия, изгражда своята поезия върху основите на философско-материалистическо изучаване, на съпребивяване с историята. Неговите съждения за Рилке са основата на бъдещата марксистическа оценка: „Рилке претърпява крушение в стремежа си да изгради нещо ново от противоречията, които дълбоко го нараняваха. . . честният поет изпадна в беда. . . да възхвалява света такъв, какъвто е, с трогателната надежда, че ще може сам, чрез възбляване, да го хуманизира.“ Пристъпването на Рилке в поезията на Маурер, подчертава авторът, е безспорно, цялото му творчество е проникнато от поетичните похвати на Рилке: любовта към строгата форма на сонета, неизчерпаемата тема — светът и любимата, смелите едраматични сравнения на базата на исторически аналогии, както и възторгът, почудата, поетичното отношение към света. Това приобщаване обаче е изпълнено с нов смисъл, чийто център е историческата детерминираност на човека и обществото. В тази насока — историческата обусловеност на творческия процес — Маурер също противопоставя трайни антитези на „Дуинезки елегии“. Смиреното възхищение от Рилке, съпътствувано от опити за критична дистанция, характерно за Бехер и Фюриберг, се е преобrazilо за преживелия ги с десет години Георг Маурер в откриване на себе си.

Подчертава се, че отчуждеността на Рилке от историята, добила в творческата му изява съвършено индивидуални черти, не е изолирано явление. Буржоазното течение, застъпено от Ранке, Шопенхауер, Киркегаард и Ницше, отхвърля прогреса

и поставя над всичко съществуващия в света порядък. Авторът не желае да идентифицира основни белези от поетическия светоглед на Рилке с тези господстващи възгледи — диапазонът на неговото творчество е много по-обхватен, за да отговаря на тази схема; влиянието е било временно, след което той се обособява и изявява своята неповторима творческа индивидуалност.

Авторът засяга и кореспонденцията на Рилке, далеч надхвърлила по обем поезията му. Тя съдържа, особено в периода на творческа криза, непосредствена реакция на действителността, а същевременно е и един изключителен самоанализ — тези писма са покъртителният монолог на един поет, борещ се за своето творческо съществуване, на един страдащ, колебаещ се, търсещ, неразбиращ времето и засбякалия го свят човек. Те говорят и за сигурната преценка на младия критик, опознал много рано дарбата и значението на Херман Хесе, Томас Ман, Марсел Пруст, Франц Верфел, Тракл, Жид, Жироду, Валери.

Именно защото Рилке е свързан многократно със своята епоха и защото въпреки метафизичното му извисяване и обобщения противоречията на обществото остават пазливи, а също и заради изразения по несравним начин копнеж на поета — доволен сред смирената възхвала на съществуващия свят, ние можем, ние сме длъжни, подчертава авторът, да намерим път до това дело, да установим отношението към него.

Книжка втора от настоящата година включва статии на Дитер Шилер „Смелост и отговорност“, на Васил Колевски „Съюзът на трудово-борческите писатели в България“, на Волфганг Хайзе „Маркс и Енгелс — основоположници на теорията на реализма“ (I), както и на колектива от автори А. Хирше, Е. Ковалевски и Л. Рихтер за „Интернационална социалистическа литературна традиция. За отговорността на социалистическите литератури в нашата епоха“. Подчертава се, че многообразието на естетически постижения и теоретически разработки налага разглеждането на литературните процеси в социалистическите страни не само в техните национални рамки, а на плоскостта на комплексно историко-сравнително проучване. Авторите се насочват — ретроспективно и текущо — към разкриване общите тенденции и допирни точки в тези литератури, обуславящи интернационалния им характер. Изтъкват се като главни обединяващи фактори антифашистката борба — Отечествената война на Съветския съюз, съпротивителното движение, въоръжените масови движения, националните въстания. Успешното развитие на социализма в Съветския съюз е наложило на съветската литература задачата да пресъздава художествено отго-

ворността, поста от съветската държава пред света. По пътя на осъществяване на тази задача съветската литература, съблюдавайки също социалистическата и революционната традиция в социалистическите страни, рефлектира естетически един важен исторически аспект на интернационалната отговорност на тези литератури.

Законсервното развитие на световния революционен процес е довело социалистическата литература през 30-те години до повишено интернационално звучене.

Успоредно с умението на социалистическите писатели да съчетават революционните стремежи с отговорността пред нацията нараства и въздействието им върху буржоазно-хуманистичните автори. Показателен документ в това отношение е резолюцията на Първия конгрес на словашките писатели през 1934 г., съдържаща категорично признание на антифашизма, демокрацията и запазването на националните граници. В Унгария, Румъния, Югославия писатели от световна величина — Атила Йозеф, Михаил Садовяну, Мирослав Кърлежа — дават израз на антифашистките си убеждения или открито, или под булото на историческата проблематика. Като факт с особено значение се изтъква солидаризирането с испанския народ в борбата му за свобода. Темата за Испания, бележат авторите, е точката, в която кристализират постиженията на социалистическите литератури относно антифашистката борба.

От гледна точка на основната идея авторите правят обзор на литературата в Съветския съюз през годините на Отечествена война. Защитата на социалистическата родина и на завоеванията на Октомврийската революция са намерили пълноценен и убедителен израз в съветската литература. През този период в другите страни усилията са били насочени към активизиране сътрудничеството между социалистическите и демократически писатели, за да бъде използвано като оръжие в борбата против фашизма и борбата за национално освобождение. Антифашистката литература се е появявала в повечето случаи нелегално — в широка скала от оперативни жанрове, от песента до пародията, от ангажирания стих до римувания лозунг. Водещо място е имала партизанската песен, тясно свързана с народната песен — в Югославия с героичните песни, в Полша — с патриотичните. В някои страни в резултат на специфични национални черти антифашистка литература се появява и легално. Замаскирана под разнообразни интерпретации, тя става изразител на литературните течения на онова време — символизъм, сюрреализъм, лирична проза. Отличителното и художествено средство е била метафората.

Победата над фашизма бележи нова фаза в развитието на литературата на со-

циалистическите страни. Едно от най-показателните, със световно литературно значение явление е ориентирането на бошинството от писателите към социалистическите възгледи. Ръководната социалистическа платформа улесни постепенното откъсване от буржоазните концепции за литературата и засили социалистическото движение в литературата. През първите следвоенни години обект на литературата са били почти изключително войната и антифашистката борба, като именно в разработката на тези теми, отбелязват авторите, се е осъществил и утвърдил преходът към социалистическите позиции. Характерно за някои страни е връщането през 60-те и 70-те години към темата за войната. Съдържаща концентрат от морални и естетически ценности, исторически обективизирана, тя бива изпълнена с ново жизнено съдържание. Отбелязва се, че в литературите на някои от социалистическите страни е настъпила известна промяна в интерпретацията на антифашистката борба и борбата за национално освобождение. Автобиографичната разработка е изместена от исторически дистанцирано и синтезиращо становище, обхващащо периода в по-широки исторически рамки. Изтъква се, че въпреки наличието на голямо разнообразие в историческите традиции на отделните литератури и спецификата на съвременния им национален литературен процес като обединяващо всички литератури звено при претворяване проблема на войната е социалистическият мироглед на писателите. То включва и нарасналата отговорност на историческия субект към осъществения социализъм и човечеството въобще. В социалистическата концепция се съдържа още и стремеж за развитието на човешкия индивид, на личността. Авторите виждат вътрешна зависимост между възраждането на темата за войната и съвременната, породена от жизнените условия човешка проблематика. Социалистическите писатели днес се стремят да извлекат от опита и моралните критерии на онзи съдбоносен исторически период норми за изграждане на съвременната личност.

В заключение се подчертава, че една от задачите на социалистическата литература, в чийто център стоят войната и съпротивителното движение, е възпитанието на младежта в дух на социалистически патриотизъм и пролетарски интернационализъм.

В същата книжка привлича вниманието и съобщението за предстоящата международна конференция на тема „Славянските литератури и култури в ансамбъла на европейските култури“, която ще се състои през октомври тази година в Берлин. Във връзка с подготовката ѝ проф. д-р Герхард Цигенгайтс прави известни предположения относно профила и тематиката на конференцията. Цел на конференцията е да се постигне по-точна научна информация

върху постиженията, значението и въздействието на славянските култури, както и върху тяхното продуктивно участие в културния напредък на Европа и света. Нашите усилия, казва проф. Цигенгайтс, трябва да се концентрират върху многобройния исторически процес на диалектическо взаимодействие, на размяна на духовни ценности между западната и източната култура; то е обективен структурен момент, чийто континуитет и продуктивност са важни съставки от миналото и настоящето на европейската култура. Би трябвало да се вземат под внимание такива преломни фази в историята и културата на Европа, които да дадат типичен пример за взаимодействието между славянските култури и другите европейски култури в периода от XVIII до XX в.

За осъществяването на тази задача проф. Цигенгайтс предвижда изграждането на несъмнения теоретичен и методологически инструментариум, който ще даде възможност да се развие в генетичен, типологичен и функционален аспект подходящ за този случай сравнителен метод. Подготовката и резултатите от самата конференция биха могли да дадат на международната славистика импулси в тази насока. За тази цел се препоръчва да се привлечат на конференцията и представители на други филологии, предимно на романската, английската и германската, защото само чрез подобно интердисциплинарно сътрудничество би могло да се определи мястото на славянските култури в общия развой на европейската култура.

Проф. Цигенгайтс предвижда в центъра на разискванията три исторически фази и съответно проблемни кръга, които биха могли да образуват ядрото на три паралелни секции на конференцията: 1) историческият период от Европейското Просвещение до революцията от 1848/1849 г. и проблемът, как славянските култури са станали постепенно конститутивна съставна част от европейското културно съзнание; 2) историческият период, обхващащ втората половина на XIX в., свързан с обсъждане на постиженията на славянските култури в реалистичното изкуство — издигнали ги до общоевропейска значимост; 3) засяга се XX в., като вниманието се концентрира върху периода на борбата срещу фашизма, в която Съветският съюз и другите славянски народи показаха чрез своите културни, художествени и литературни достижения нови измерения с общоевропейско и световно значение и въздействие.

Като вероятни теми за така определените три комплекса проблеми проф. Цигенгайтс предлага на първо място изтъкване епохата на Просвещението като връх на точка в процеса на интеграция на славянските култури в общоевропейското културно съзнание. До голяма степен, твърди Цигенгайтс, чрез посредничеството

на Немското Просвещение, класицизмът и романтизмът историята, културата, литературата и науката на славянските народи са влезли в зрителното поле на Европа. С Хердер започва фазата на сближение и взаимодействие, продължена по-късно от Гьете в неговата концепция за световната литература. В същия тематичен комплекс трябва да се спомене и за влиянието на Френското Просвещение и революция върху духовния и културния живот на славянските народи, което продължава и води до бунта на декабристите, до революционния славянски романтизъм.

Във втория тематичен комплекс би трябвало да се изследва и обсъди онзи процес, в резултат на който славянските литератури чрез пресъздаване на съвременната и историческата действителност са заели централно място в прогресивното културно развитие на Европа през втората половина на XIX в. Критическата разробка на европейското културно наследство и на практическото опит от общественото и духовното развитие на Западна Европа по онова време са оказали плодотворно влияние върху славянските култури при тяхното самостоятелно национално-исторически обусловено развитие. Постигнатите в тази насока резултати обобщават националния опит и съдържат разрешения на обществените противоречия в общоевропейски мащаб, с което упражняват обратно въздействието си върху духовните течения в Западна Европа. Особена роля играе тук големият реалистичен обществен роман, застъпен предимно в класическата руска литература. През този исторически период е забележително и развитието на други жанрове и течения в славянските литератури, не на последно място и на народното творчество.

В рамките на същия тематичен комплекс трябва да намери място и заслужено внимание въпросът за въздействието на славянските постижения в областта на реалистичната литература и изкуство върху процесите на обновление и преобразуване на европейската култура през XIX в. Продължаващите и до днес идейно-естетическа действителна сила и световно значение на класическото славянско културно наследство са признати от редица изтъкнати европейски творци. „Гигантското дело“ (Т. Ман) на руската класика от Пушкин до Толстой е стимулирало и съпровождало творческото изграждане на мюзина европейски и световни писатели.

За третия тематичен комплекс проф. Цигенгайтс предлага като централно ядро борбата на славянските народи и култури срещу фашизма. Славянските култури от този период, изградени под знака на антифашистката борба и доказали способността си за духовно-морална съпротива, чертаят в същото време перспективата на един културен възход, в който ще вземат участие всички европейски страни.

Основите за сближение и съюз на прогресивните творци на културата в Европа са били създадени най-вече от широкия антифашистки борчески фронт — като пример проф. Цигенгайтс посочва България, където антифашистският фронт е бил създаден още в началото на 20-те години.

„SINN UND FORM“, кн. 2/1976

Разнообразното съдържание на поредната книжка, привличащо погледа с художествена проза от чужди и немски съвременни автори, включва студията на бележития шведски лирик, белетрист и литературен критик, член-кореспондент на Германската академия на изкуствата в Берлин Артур Лундквист „Перспективи и промени в съвременната шведска литература“. Придържайки се към принципа на хронологичната последователност, Лундквист остава верен на шведската литературна традиция, отбелязва отделните етапи на своето развитие в рамките на всяко десетилетие. Пред читателя се разгръща широка панорама на шведската съвременна литература — разгледан е всеки творец с най-типичното в него, като е посочено и мястото и значението му за общия литературен процес в страната. Периодът между двете световни войни създава благоприятна почва за възникването на новите тенденции и настъпилите в тях промени в литературния живот. Характерно за това време е нахлуването на широк фронт от „пролетарски писатели“. Вишугиелна фигура тук е Густав Хеденвинд-Ериксон, съединил в своеобразно съчетание реалистичния и символистичния художествен изказ. Той поставя остри обществени проблеми, разглеждайки ги в светлината на старата норвежка сага. Последователи на Хеденвинд-Ериксон са писателите Ейвинд Джонсон, Рудолф Верилунд, Вилхелм Мoberг, Ивар Ло-Йохансон, Хари Мартинсон и други, които са успели да направят „пробив“ през 30-те години; тяхното творчество, проникнато от критико-реалистичен и романтично-оптимистичен дух, десетки години е било водещото направление в шведската литература. Характерно за Ейвинд Джонсон е, че запазва иронична дистанция спрямо темите си, като постига в историческия сюжет, дори и в интернационален мащаб, ненадминатото майсторство. В лицето на Вилхелм Мoberг шведската литература е създала своя най-голям епичен писател. Централен в неговото дело е конфликтът между завършения като индивидуалност субект и неизбежния обществен натиск. Хари Мартинсон е творил в областта на лириката и прозата, проявявайки голямо майсторство. Неговата поезия е свързана неразрывно с шведската природа; по съвършенство на израза и богатство на човешко преживяване Мар-

тинсон няма равен на себе си за този период. Към плеядата „пролетарски писатели“ Лундквист прибавя имената на Стена Аронсон и Тора Дал, Оле Хедберг и Валтер Лунгквист. Към появилите се към края на 30-те години принадлежат и писателите Свен Розендал, Бьори-Ерик Хьойжер, Арвид Бренер и Пер Е. Рундквист, двама от които се проявяват като разказвачи-реалисти, другите двама като прозорливи психологически наблюдатели и анализатори на човешки конфликти и семейни драми.

Времето между двете световни войни е било решаващо и за новото поколение поети. Със своята стихосбирка „Кризис и венци“ Биргер Сьоберг излиза цялостно и буйно протеста си срещу фалша на обществото, разкрива неподправено тегнещите върху съвестта неразрешими проблеми. Хялмар Гулберг и Йоханес Едфелт са лирици, които чрез класическата форма на своето поетическо майсторство изразяват изстраданата любов и надеждата — в един свят на унищожението, на безотечествеността и суровостта.

На прага на двете десетилетия (като преход към новия литературен климат през 40-те години) се откроява образът на Гунар Екелюф. Без да се накрива модернизистичната линия в поезията, внасят се нови импулси, задълбочават психологизирането като израз на съпротива. Най-ярко се манифестират новите тенденции през този период в стихосбирката на Ерик Линдгрен „Човекът без път“. Лундквист отбелязва, че по своето въздействие тези стихове са неизказано силни — с образния си език, с натрупване на мъчителни емоции те постигат разтоварващ ефект и внушават по косвен път оптимизъм и надежда. Карл Венберг е най-яркият представител на критическия песимизъм, наложил се като последица от събитията, разтърсили света през този период. Заедно с него и Вернер Аспенщрьом твори под знака на съмнението, на безверието, но той за разлика от Венберг, чиято поезия е по-суха и аскетична, е нежен и артистичен в ефектно открояващите се поетични картини.

Един от най-добрите прозаисти за това време е Ларс Алин, който, както подчертава Лундквист, е изключително способен разказвач, подал се обаче на някои християнско-теологични внушения и стремежи. Като феномен на този „фирциотализъм“ (изъм на четиридесетилетията), Лундквист сочи Стиг Дагерман, който сменя със замайваща бързина и умение ту романтичния символизъм, ту задълбочения реализъм. Свърхчувствителен към обществената си отговорност като писател, той е реагирал буйно на насилието и неправдата. Лундквист подчертава, че този период, богат на литературни таланти и изяви, бележи и края за мнозина от тях.

През 50-те години настъпва успокоение в литературата, доминират идилията и носталгията, стига се дори до известна стагнация. Със силния си интелект и жизнена сила изпква Ларс Гиленстен. Характерно за него е внезапният преход от подчертан ангажимент към пасивно наблюдение. Сродни по творчески замисъл и изява са Сара Лидман и Бригита Троциг, откликнали на тежките обществени проблеми, на социалната несправедливост и човешка мизерия в капиталистическия свят. Романияте им носят белега на тяхната индивидуалност — те проникват до дъното на трагедията и нищетата, чиито жертва е онеправданият индивид.

Ларс Густафсон, отбелязва Лундквист, има свой климат както в прозата, така и в лириката. Романите му се въртят около един егоцентричен център, от който се излъчват в различни посоки критични реакции. Гунар Сандгрен е обновителят на историческия роман.

Абсурдно явление в най-новата шведска литература е Ерик Бекман. В своето отношение към езика като сбор от свободни конструкции той разкрива своеобразни мисловни експерименти и фантастични представи, стигащи до парадокси и безсмислици. Бекман е изразител на онова направление в шведската литература, което се изявява още в средата на 60-те години с прекриване границите на отделните изкуства — смесване на модели от думи с графични изображения, рецитации, преливащи в музика, и т. н.

Тази тенденция, бележи Лундквист, е била атакувана от възникналия с учуд-

ваща сила по същото време политически интерес между младите шведски писатели. Това политизиране е довело дори за няколко години до бягство от литературата, спомогнало е за утвърждаване на репортажа и документалния жанр. Тук трябва да се споменат автори като Свен Линдквист, Жан Мирдал и Гьоран Палм. Те с изключителна енергия се посвещават както на литературни анализи, така и на социологични проучвания, езикови проблеми, пътеписи и философски наблюдения.

В заключение Лундквист споменава няколко поети, чиито имена са свързани със значителни постижения в претичното майсторство. На първо място е Ларс Форсел, който от края на 40-те години е считан за най-разностранный, изненадващ и провокиращ поет. Типично в него е способността му да се превъплъщава в диаметрално противоположни човешки образи и да се вживява в техния душевен мир. Йостен Съостранд, Тобиас Бергрин, Гьоран Соневи и Бьорн Хакансон всеки по свой начин са подчертано интелектуални поети.

Лундквист подчертава, че в процеса на развитие шведската литература привлича непрекъснато нови дарования, изявява се чрез нови форми, по-богати по език и стил, по-силни по въздействие. Обаче новите проблеми, възникнали на базата на капиталистическия обществен строй, компромисът между капитализма и социализма поставят шведската литература под угроза и несигурност.

Д. И.